

OPERATIVE HEARING ON THE BULGARIAN CRIMINAL PROCEDURE CODE - ESSENCE AND SOME PROBLEMS.

Assist. Prof. Lyuboslav Lyubenov, PhD

Department of Criminal Law,

University of Ruse „Angel Kanchev“, Bulgaria

Tel.: +359 883417447

E-mail: lvlyubenov@uni-ruse.bg

Abstract: *With the amendments and additions to the Criminal Procedure Code of 2017, in the stage of preparatory actions for examination of the case in a court hearing of the first instance, an operative hearing was foreseen. The same is not judicial, but preparatory. However, as such, it deserves careful consideration because it represents a concrete manifestation of the current conception of the role of the court in the modern criminal process. In this report, it is precisely from this point of view that an answer is sought to the question, whether the operative hearing meets the basic principles of the process, of the Constitution of the Republic of Bulgaria and of the ECHR. In order to make this answer, which is one of the merits of the report itself, it is followed in detail whether the current formulation of the institute is compatible with the aspirations laid down in the motives of the Act Supplementing the Criminal Procedure Code of 2017, as well as whether the applying of the operative hearing leads to any significant practical utility.*

Keywords: *criminal proceedings, operative hearing, fair trial, summary proceedings, prosecutor, accused party, court.*

JEL Codes: K14

ВЪВЕДЕНИЕ

С измененията и допълненията на НПК от 2017 година в стадия подготвителни действия за разглеждане на делото в съдебно заседание на първата инстанция се предвиди разпоредително заседание на съда. Същото не е правораздавателно, а подготвително. Въпреки това, то подлежи на внимателно осмисляне, защото представлява конкретно проявление както на новата концепция за ролята на съда в съвременния наказателен процес, така и на тенденцията за ускоряване на наказателната процедура. В настоящия доклад се търси отговор на въпроса, отговаря ли разпоредителното заседание на основните принципи на НПК, на КРБ и на ЕКЗПЧОС. За направата на този отговор се проследява обстойно дали актуалната формулировка на института е съвместима със заложените в мотивите на Закона за изменение и допълнение на НПК от 2017 година стремежи, както и дали тези стремежи на законодателя се оправдават от някаква значима практическа ползност. С други думи, най-вече се изследва, дали с разпоредителното заседание се постига оптимизация между бързината и качеството в наказателното производство.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В мотивите на ЗИД на НПК от 2017 г. е уточнено, че „в стадия на подготвителните действия за разглеждане на дела от общ характер в съдебно заседание е заложена нова концепция относно крайния момент за решаване на въпросите за допуснатите в досъдебното производство отстраними съществени нарушения на процесуалните правила, несвързани с процеса на събиране и проверка на доказателствения материал. Предвижда се провеждане на разпоредително заседание от състава на съда, с участие на прокурора, подсъдимия и неговия защитник, пострадалия или неговите наследници, повереника, представител на ощетеното юридическо лице или на министъра на финансите, в качеството му на представляващ държавата, в което се решават окончателно въпросите относно допуснатите процесуални нарушения в досъдебната фаза и се преклудира възможността за отмяна на това основание на присъда или решение на съд.“

Казва се още, че „след влизане в сила на съдебния акт от разпоредителното заседание и насрочване на делото за разглеждане, страните не могат да правят възражения и да искат връщането му на прокурора на това основание пред въззивната или касационната инстанция. Предотвратява се съществуващата възможност за констатиране на допуснати нарушения в досъдебната фаза едва в края на първоинстанционното или въззивното производство и връщане на делото в предходната фаза, което често обезсмисля проведените до този момент процесуални действия и забавя съществено наказателното производство, с всички останали негативни последици.“

Относно допълнителната ползата от въвеждането на разпоредителното заседание категорично се приема, че „в разпоредителното заседание ще се обсъждат само допуснатите отстраними съществени нарушения на процесуалните правила, които са довели до ограничаване на процесуалните права на обвиняемия, неговия защитник, на пострадалия или на неговите наследници. Няма да се обсъждат нарушения, свързани с допускането, събирането, проверката и оценката на доказателствата, тъй като анализът и преценката на събраните доказателства е въпрос на решаване на делото по същество. По този начин ще се преодолее и често срещания в практиката проблем за връщане на дело за допълнително разследване с указания за събиране на конкретни доказателства и способа за събирането им. Така ще се гарантира ролята на съда като независим арбитър, отдалечен от преценката на органите на досъдебното производство за хода му и необходимия обем от доказателства.“

От цитираните мотиви могат да се направят най-малко, следните обобщения:

На първо място, законодателят говори за „нова концепция“ за „забързване“ на наказателното производство, където ролята на съда е определяща.⁸⁷ Предвижда се ново открито заседание на съда в стадия подготвителни действия за разглеждане на делото в съдебна фаза.

На второ място, новото разпоредително заседание цели ускоряване на наказателното производство.

На трето място, начинът за ускоряване на наказателното производство се осмисля през въвеждането на преклузия за релевиране на допуснати в досъдебното производство отстраними нарушения на процесуалните правила преди началото на съдебното заседание на първоинстанционния съд.

На четвърто място, в разпоредителното заседание не се обсъждат нарушения, свързани с допускането, събирането, проверката и оценката на доказателствата и доказателствените средства.

На пето място, с инкорпорирането на преклузията в кодекса, трябва да се преодолее както връщането на делото за допълнително разследване на прокурора, така и възможността в съдебните заседания на първоинстанционния, въззивния и касационния съд да бъдат правени възражения за допуснати съществени нарушения на процесуалните правила в досъдебната фаза, освен ако не са били поставени на обсъждане в разпоредителното заседание.

На шесто място, остава се с впечатлението, че тази подготвителна работа на съда с нищо не може да повлияе неблагоприятно върху правата на страните и върху правилното разглеждане и решаване на наказателното дело.

От всичко казано до тук лесно може да се заключи, че разпоредителното заседание е конструирано като задължителна, подготвителна и ускоряваща съдебна процедура по наказателни дела от общ характер. Основният замисъл е да се даде възможност на съда в един ранен етап от развитието на процеса (в открито съдебно заседание) да провери за наличието на допуснати съществени процесуални нарушения несвързани с дейността по доказване и така да парира по-късно (бъдещо) връщане на делото на прокурора от заседанието по същество или от двете контролни съдебни инстанции.

⁸⁷ Относно ролята на съда в наказателното производство вж. подроб., Сълов, И., Съдът – разследващ орган, обвинител или арбитър в наказателното производство. Издателство „Фенея“, София, 2002 г.

В настоящия доклад като се взема в предвид констатираната същност на разпоредителното заседание ще бъде обърнато внимание не на всички нейни проявления, а само на някои проблемни, при това на тези, които се очертават като функционални. Акцентът следователно се поставя не върху структурата на самото заседание, а върху неговото предназначение, начин на провеждане и практически резултати.

Трябва да се каже, още преди прочита на нормативната уредба на разпоредителното заседание (чл. 247 - чл. 252 НПК), че самите мотиви към ЗИД на НПК имат съмнителна обяснителна стойност. В тях се изтъква, че е необходимо да се легализира изработената „нова концепция за крайния момент за решаване на въпросите за допуснатите в досъдебното производство отстраними съществени нарушения на процесуалните правила“ без да се отчита, че концепцията представлява дълбоко разбиране – структурен начин за обяснение и тълкуване на дадена система. **Защо въвеждането на ранна преклузия за изтъкване на допуснати процесуални нарушения в досъдебната фаза да изразява водещата същностна идея за разкриване на системата на наказателния процес?** Няма и наченки на опит за такъв отговор от съставителя на мотивите!

Едно обаче е ясно, предвиждането на ред за посочване и отстраняване на допуснати процесуални нарушения в наказателния процес е път за постигане на задачите на системата на наказателния процес, но не и обяснение (дефиниция) за самата нея. А формулирането на краен момент за изтъкване на такива нарушения се явява ограничение за постигането на задачите на системата на процеса, но не и способ за нейното рационално тълкуване. Абсурдно е, да се мисли, че едно допуснато процесуално нарушение може да има значение за системата на наказателния процес само ако бъде (защото е) заявено преди изтичането на някакъв формален срок! Въпросното нарушение следва да се възприеме, оцени и отчете в присъдата, не защото е заявено на разпоредителното заседание например, а защото се намира в противоречие със системата на наказателния процес - то е нейно нежелано отклонение.

В мотивите към ЗИД не е обяснено също, как и защо ускоряването на процеса гарантира неговата ефективност. Крайно време е, законодателят да направи отчетлива разлика между понятията: „бърз процес“, „скоростен процес“ и „качествен процес“, както и да предостави убедителни доводи за това, че бързината не се постига за сметка на качеството.

Възможно ли е в наказателния процес да се постигне скорост, без да се бърза? Това е интересен въпрос, отговорът на който може да се търси именно по линия на качеството на работа. Скорост ще има, когато наказателнопроцесуалните норми са изработени с необходимата яснота, когато същите отговарят на задачите на процеса и когато се прилагат според техния действителен смисъл от компетентни и високо мотивирани субекти. Една еkleктична ускорителна процедура с нищо не би довела до бързо решаване на наказателноправния спор, тъкмо обратното - тя би забавила ненужно процеса и би поставила под съмнение пълноценното упражняване на правата на гражданите. Тъкмо в тази посока по-долу ще бъдат експлицирани няколко главни проблема на ускоряването чрез разпоредителното заседание по НПК.

Съгласно чл. 248 ал.1, т.3 от НПК на разпоредителното заседание се обсъжда дали е допуснато на досъдебното производство отстранимо съществено нарушение на процесуални правила, довело до ограничаване на процесуалните права на обвиняемия, на пострадалия или на неговите наследници. В чл. 249, ал. 4 т.1 и т.2 НПК е направено изброяване на отстранимите съществени процесуални нарушения. Що се отнася до обвиняемия такива са, нарушения на правото му: да научи за какво престъпление е привлечен в това качество; да дава или да откаже да дава обяснения по обвинението; да участва в производството; да има защитник и да получи писмен или устен превод на разбираем за него език по чл. 55, ал. 4, когато не владее български език. Напълно непонятно е защо за законодателя тези нарушения на правото на лична защита са представени като най-значими за опровергаването на обвинението. Извън този кръг остават също толкова важни нарушения на правото на защита, като например свързаните с правото на обвиняемия: да се изказва последен, да се запознава с делото и да го проучва, да обжалва актовете, които накърняват негови права и законни

интереси, да прави искания, бележки и възражения. Едвали е възможно без валидното упражняване на тези права, обвиняемият да подготви ефективно своята защита в досъдебната фаза. Излиза така, че неописаните в чл. 249, ал.4, т.1 от НПК права на лична защита на обвиняемия са *ipso jure* несъществени за законодателя и тяхното нарушаване изобщо не подлежи на изтъкване/обсъждане в разпоредителното заседание. Ако тяхното нарушаване случайно бъде констатирано, съдът няма задължение да прекрати съдебното производство и да върне делото на прокурора за поправяне на нарушенията – арг. чл. 249, ал.2 от НПК. Явно се приема, че например нарушаването на правото на обвиняемия да се запознае в детайли с материалите, върху които се основава обвинението не рефлектира върху адекватната подготовка на неговата защита, респективно върху правилното решаване на делото. За законодателя връщането на делото на това основание би се явило излишно забавяне. Това е неудачно, защото, именно с това право се осигурява възможност на обвиняемия изцяло да се запознае с фактическите и правните основания на обвинението и да му противодейства. Абсурдно е, защитата да бъде мислена през идеята за процесуалната бързина!

Подобен коментар може да бъде направен и след прочита на чл. 249, ал.4, т.2 от НПК. Този текст също се намира в колизия с правото на защита. Достатъчно е да се посочи, че нарушаването на правото на защита на оцетеното юридическо лице не е въздигнато в съществено процесуално нарушение. За законодателя са от значение единствено и само част от правата на пострадалия физическо лице, респ. на неговите наследници. Явно и тук връщането на делото на прокурора за изправяне на допуснати съществени нарушения на правото на защита на оцетеното ЮЛ се схваща като ненужно „разхождане“ на процеса!?

Съществува *de lege lata* забрана в разпоредителното заседание да се обсъждат нарушения, свързани с допускането, събирането, проверката и оценката на доказателствата и доказателствените средства (чл. 248, ал. 4 НПК). Правото да се релевират нарушения свързани със събирането и проверката на доказателствените материали не се преклудира⁸⁸ (чл. 248, ал.3 от НПК). Идеята е, че тези нарушения могат да бъдат изтъквани и изправяни на етапа на съдебното следствие пред първоинстанционния и/или евентуално въззивния съд. Проблем обаче има, защото на тези два съдебни стадия дори по чисто обективни причини е възможно едно допуснато в досъдебната фаза процесуално нарушение по доказването да не може да бъде изправено. Въпросните доказателства, които се възпроизвеждат с порочно създадените в досъдебната фаза доказателствени средства просто може да не съществуват по-късно.⁸⁹

По-нататък, в мотивите към ЗИД на НПК е споменато, че съдът на разпоредителното заседание не може да обсъжда доказателствените материали, защото това е преценка по съществуването на делото. Това обяснение е безуспешно, защото законодателят задължава съда на този подготвителен етап да се произнесе по същество относно някои важни въпроси по делото.⁹⁰ Например съгласно чл. 250, ал.1, т.2 от НПК съдът е длъжен да прекрати наказателното производство ако констатира, че деянието описано в обвинителния акт съставлява административно нарушение. Наказателноправната оценка на деянието е въпрос по същество. Тогава нормотворецът трябва да намери друг състоятелен и не толкова принципен аргумент!

Още нещо, при уредбата на разпоредителното заседание законодателят изпада във фрапантно недоразумение. Той веднъж приема, че нарушаването на правото на обвиняемия да даде обяснения е абсолютно процесуално нарушение, и подлежи на изтъкване в разпоредителното заседание, и втори път, че нарушения свързани със събирането и проверката на доказателствените средства не подлежат на обсъждане в разпоредителното заседание – арг. чл. 249, ал.2 НПК. Обясненията не са израз само на правото на защита, те са и гласно доказателствено средство!

⁸⁸ Чинова. М., Митов. Г., Кратък лекционен курс по наказателнопроцесуално право. Издателство „Сиела“, София, 2021 г., с. 435.

⁸⁹ Доказателствата могат да бъдат заличени, повредени, унищожени и пр.

⁹⁰ Чинова. М., Митов. Г., пак там, с. 439-441.

Не е ясно, защо ако се констатира нарушение на правото на обвиняемия да откаже да даде обяснения, съдебното производство следва да се прекратява и делото да се връща на прокурора за изправяне на нарушението. Обвиняемият може да направи заявление да не се кредитират по-рано дадени обяснения, както и да даде нови (в противоположен смисъл) във всеки един момент от съдебното следствие - арг. чл.277, ал.2 НПК. Къде е ускоряването на процеса тогава?

Уредената в НПК преклузия е с неясен предмет. Не е трудно да се остане с впечатлението, че тя обхваща само твърденията за допуснати съществени процесуални нарушения, но не и възможността за тяхното поправяне. Съгласно чл. 248, ал.3 от НПК „ в съдебно заседание на първоинстанционния, въззивния и касационния съд не могат да се правят възражения за допуснатите нарушения на процесуалните правила по ал. 1, т. 3, които не са били поставени на обсъждане в разпоредителното заседание, включително по почин на съдията-докладчик, или които са приети за несъществени“. Следователно страните могат да правят възражения за допуснати съществени процесуални нарушения в съдебните заседания само ако са ги заявили на етапа на разпоредителното заседание. В противен случай те няма да могат да се ползват от благоприятните последици на възраженията.

Така ако обвиняемият пропусне по някаква причина, например от притеснение, да заяви в разпоредителното заседание, че е бил лишен от правото да научи за какво престъпление е привлечен в това качество и въз основа на какви доказателства, то се приема, че по-късно в първата инстанция той просто следва да се съгласи с негативните последици от този факт, защото не може да поиска поправяне на това нарушението от съда, даже такова нарушение не може да бъде описано в инстанцията по същество. Така *ex lege* се прави допускането, че няма никаква пречка в цялата досъдебна фаза обвиняемият да е поставен в невидение относно вида и характера на обвинението. За съда по същество обстоятелството, че той се е намирал в пълна невъзможност да се защитава на досъдебното производство се явява ирелевантно, само защото не е изтъкнато на разпоредителното заседание. Това е нелогично по същество, и представлява хипотеза на поразително противоречие както с чл. 15 от НПК, така и с чл. 6 от ЕКЗПЧОС.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение могат да бъдат направени три основни извода.

На първо място, нормативната уредба на разпоредителното заседание не е безпроблемна. В този си вид, тя не гарантира убедително нито бързината, нито ефективността на процесуалната работа. Налага се същата да бъде премислена и допълнително синхронизирана с чл.121, ал.1 и ал.2 от КРБ и с чл. 6 от ЕКЗПЧОС.

На второ място, така формулирана, преклузията по чл. 248 от НПК в известен смисъл обезсилва ролята и значението на правото на защита.

На трето място, бързината на процеса следва да се търси по посока на оптимизирането, а не по посока на конкурирането с качеството на процеса.

REFERENCES

Chinova, M., Mitov, G. (2021). Kratak kurs lekcionen kurs po nakazatelnoprotsesualno pravo. Sofia: Izdatelstvo „ Ciela“. (**Оригинално заглавие:** Чинова. М., Митов. Г., 2021. Кратък лекционен курс по наказателнопроцесуално право. София: Издателство „Сиела“.)

Lyubenov, L., More about the central role of court proceedings in the Bulgarian criminal process. Proceedings of University of Ruse - 2021, volume 60, book 7.2. p.52-57.

Manev. N. (2018). Razvitie na reformata na nakazatelnia proces. Sofia: Izdatelstvo „ Ciela“. (**Оригинално заглавие:** Манев. Н., 2018. Развитие на реформата на наказателния процес. София: Издателство „Сиела“.)

Pavlov, S. (1996). Nakazatelen proces na Republika Balgaria- Obshta chast. Sofia: Izdatelstvo “Sibi”. (**Оригинално заглавие:** Павлов, С., 1996. Наказателен процес на Република България. София: Издателство „Сиби“.)

Salov, I. (2014). Actualni vaprosi na nakazatelnia process. Sofia: Izdatelstvo „Nova Zvezda“. (*Оригинално заглавие: Сълов, И., 2014. Актуални въпроси на наказателния процес. София: Издателство „Нова звезда“.*)

Salov, I. (2002). Sadat razsledvascht organ, obvinitel ili arbitar v nakazatelното proizvodstvo. Sofia: Izdatelstvo „Feneya“. (*Оригинално заглавие: Сълов, И., 2002. Съдът – разследващ орган, обвинител или арбитър в наказателното производство. София: Издателство „Феней“.*)

Harris, O' Boyle, Bates, Buckley, Warbrick. (2014). Law of the European convention on Human Rights. Oxford University Press.

The report signifies the results of the activities of project No. 2022-UF-01, financed by the Scientific Research Fund of the University of Ruse.